

Hogy kicsit vidámabb hangulatra térjünk, érdemes a szintén gyakrabban hallható Op. 14. dalciklus utolsó dalát meghallgatni. Szintén van zenekari változata, hasonlóan a korábban említett Két énekhez. 1918 és 1926 között komponált dalok szövege korábbi századokból való. Balassi: Síralmas nékem c. versét két 17. századi ismeretlen költőtől vett szöveg követi. Imhol nyitva én kebelem és az utolsóként megzenésített Várj meg madaram. – A dal indulása a madár szárnyalását festő lendület egy pillanatra emlékezetünkbe idézi a Röpülj páva c. zenekari művet. Keletkezésének idejét tekintve nem csoda, hogy eszünkbe juttatja a Psalmus Hungaricus-t is. Ennek oka elsősorban a dal 3/4-es ütemezése, a volta ritmus és a gyakori kvart-lépések. A boldog szerelem szárnyalása végül egy keringőbe torkollik. (CD 2/11 ének: Brickner Szabolcs)

Kodály eredeti szerzeményein kívül meg kell említenünk a „Magyar népzene” sorozatot. Idézem a Mestert: „*Ami a népdalokat illeti, azokat ki-ki a maga módján dolgozza fel: a zeneszerző személyisége, számos közös vonás ellenére, mindig megnyilvánul feldolgozásaiban.....Egyszermind pedig megkülönbözteti őket zeneszerzőink önálló alkotásaitól, amelyekben arra törekcsenek, hogy érvényre juttassák lírai költőink nagyságát.*”

A magyar nép érzelmi világa csodálatos népdalokban, igazi költeményekben jelenik meg. Természeti képek, gazdag hasonlatok a maguk egyszerűségében is mély érzéseket tudnak kifejezni. Egy példa: Akkor szép az erdő. (Énekelte: Somorjai Paula)

Természetábrázolás, majd személyes érintettség az első két versszakban. Tetőpont: „Megvert az Úristen”... a kíséret magára hagyja az elbeszélőt. Innen már csak az emlékeknek él. A fügefalevél, ami sokáig takart is, lehullt már. Nincs mit titkolni. Másrészt az ősz az élet alkonyát is jelenti, jön a hideg, az érzelmek a múlté. Egy utolsó sóhajtás, vágyódás a régi szerető után egy ölelést kifejező arpeggio békés dúr akkordban oldódik.

A Magyar Népzene 11 kötetből álló sorozatának jó néhány dala megszólal a Székelyfónó c. daljátékban is. Csak néhány példát említek: Kitrákotty mese, Szomorú fűzfának, A csitári, A rossz feleség, Kit kéne elvenni, stb.

Következő miniatűr dalunk: Szőlőhegyen keresztül. Egy pillanatra felvillan a kép, amint a fiatal leány elindul, sokrétegű szoknyája jobbra-balra billeg.

Befejezésül egy vidám, közismert dalocska szólalt meg: Kocsi, szekér... melyben hallani véljük a kocsi egyenletes gördülését, vagy a lovak lépteit.

(Mindkét dalt *Somorjai Paula* énekelte, zongorán kísért: *Szabó Orsolya*.)

Somorjai Paula

„Vérségi kötelék nélkül...” Egy családfakutatás története

Ez a három szó közel négy évtizeden át foglalkoztatott, és évekig tartó kutatásra ösztönzött. A kutatás eredményei olvashatók a „Kodály Zoltán és tanítványai” című, *Berlász Melinda* által szerkesztett kötetben (2007), ezért én most csak magáról az 1988–2004 közt folytatott kutatásról kívánok röviden beszámolni.

A három szó – mint bizonyára felismerték – a Visszatekintés előszavából való. Kodálynak ebből a gyönyörű magyarsággal megírt, költői vallomásából, melyben arról a „viszonytalan, viszonyozhatatlan szerelemről” szól, ami őt népünkhöz fűzi – „vérségi kötelék nélkül is”.

Hogyan állíthat ilyet magáról az a komponista, akit Bartók Béla is a legmagyarabb zeneszerzőnek tartott – kérdeztem magamtól. Hosszas telpelődés után, 1965 novemberében feltettem a kérdést Kodálynak: „Tanár úr, hogyan értem ezt a kijelentést?” Két mondattal válaszolt: „Őseim apai ágon flamand takácsok voltak, akik valamikor a hugenotta időkben Brüggeből Brünnebe települtek át. Anyai ágon pedig a családi hagyomány szerint lengyel nemesek voltak az ősök, akik az ország egyik felosztása után költöztek át Dél-Magyarországra.”

Nem sokkal utóbb bekövetkezett halála után kiderült, hogy iratai közt egyetlen keresztlevél vagy születési anyakönyvi kivonat sem található, így a kutatáshoz – hiteles dokumentumok híján – kizárólag az ő rövid nyilatkozata alapján kellett hozzáfognom. A bécsi és brünni levéltárak felkeresése csakhamar meggyőzött arról, hogy intézményi támogatás nélkül, önerőből semmire sem juthatok.

Hosszabb kényszerszünet után Berlász Melinda felkérése élesztette újra a reményt, hogy folytathatom a munkát. A „kutatás-fejlesztési program” támogatása tette lehetővé a hat országra és négy évszázadra kiterjedő családfakutatást.

Első lépésként természetesen a szülők adatait próbáltam rögzíteni. Az Országos Levéltár Mikrofilmtárban átvizsgáltam a pesti és a bajai parókiák 19. századi anyakönyveit, mivel Kodály Frigyes, az apa Pesten született, az anya, Jalovetzky Paulina pedig – Kodály úgy tudta – Baján. Egyiküket sem találtam. A rejtélyt a bécsi Hadtörténelmi Levéltár kimutatásai, illetve a kecskeméti Nagytemplom házassági anyakönyvei segítségével sikerült megfejtenem. Frigyes apja ugyanis a monarchia hadseregében szolgált. Irataiból megállapítható volt, hogy fia születését a „császári és királyi Főpapi Hivatal” anyakönyvébe jegyezték be, ez azonban sem a magyar sem az osztrák levéltárakban nem volt fellelhető. Az anya tényleges születési helyét viszont elárulták a kecskeméti adatok. A Jalovetzky család ugyan valóban Baján élt, de Paulina Fehértemplomban (ma: Bela Crkva, Szerbia) látta meg a napvilágot.

A következő feladat a nagypapa szolgálati táblázatainak tanulmányozása volt Bécsben, valamint a Béla Crkva-i iratok megszerzése Szerbiából. Előbbi a bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség és a Hadtörténeti Intézet ottani delegátusainak segítségével viszonylag könnyen, gyorsan megoldódott. Az utóbbi annál bonyolultabb, szinte reménytelen ügynek látszott. Szerbiában magyar kutatót nem szívesen fogadtak akkoriban. Végül – ketős közvetítéssel – fél éves várakozás után sikerült hozzájutnom a kívánt iratokhoz.

Az apai nagypát, Ferdinándot, alakulatának áthelyezése csak 1849-ben, a szabadságharc leverésének évében vetette a morvaországi Obrovitzból (ma Zábřovice néven Brno peremkerülete) Magyarországra. Nevét megtaláltam a brünni „Polgári posztós céh mestereinek jegyzékében”. Tehát eleinte ő is flamand ősei mesterségét folytatta, akár a család további öt tagja. Valamennyien bevándorolt takácsok voltak, akik 1815-1823 közt szereztek meg a brünni polgárságot. Ferdinánd huszonkilenc éves korában feladta ősei mesterségét, felcsernek állt egy táborigénykórházban. Különböző, nem harcoló alakulathoz volt beosztva, végül könyvelői képesítést szerzett és számtisztként emelkedett a ranglétrán. Első feleségét korán elvesztette. Harminckilenc éves korában újra nősült: a cheinovi szabómester tizenhét éves lányát, Magdalena Hellt vette el. Hat gyermekük közül három még Brnóban született, három viszont már Magyarországon, ahová az úgynevezett „Déli Hadsereg” tartalék dandárjával került. Dolgozott Pesten, Cegléden, Kecskeméten, végül négy évtizedes szolgálat után Győrben vonult nyugalomba. Itt is halt meg 1873-ban, hetvenöt éves korában.

Szüleiről a morvaországi levéltárakban sikerült néhány adatot találnom. Apja Mathias Kodal takácsmester, anyja Clara Ruzin. Ők a komponista dédszülei. Hat gyermekük közül az első három születési helye, akárcsak az övék, ismeretlen. A többieké kivétel nélkül Obrovitz. Alaposan feltételezhető tehát, hogy Mathias volt az az ő, aki elhagyva hazáját, családjával vállalkozott a több mint ezer kilométeres vándorútra, és 1791-1795 között Brünn környékére érkezett. Merre jártak, hogyan utaztak – mindez kideríthetetlen...

A feleség neve még erősítette gyanúmat, hogy Brünnben nincs több keresni valóm, Belgiumban kell folytatnom a munkát: Clara Ruzinnak nemhogy a család- de még a keresztnéve sem fordult elő az anyakönyvekben. Ez azt valószínűsítette, hogy eredetileg Rougene-nek írták, tehát flamand illetve vallon származású.

Kodály nyilatkozatát irányítómé téve Brüggébe mentem, s a környékbeli takácsok valamennyi céhkönyvét és a város parókiáinak minden anyakönyvét áttanulmányoztam. A legfőbb gondot (és többletmunkát) a név okozta: megpróbáltam kitalálni, hogyan írhatták ott, akkor a plébánosok vagy káplánok a nevet. S mivel az adatokat bemondás alapján jegyezték fel, a kiejtés változatait is figyelembe kellett venni. Így hát ellen-

őriztem a Codal, Codaille, valamint a Godal, Godard, Godaert alakzatokat is. Mintegy kétszáz év hat nemzedékének adatait tekintettem át, 1572-től, az első hugenotta üldözéstől 1795-ig, az első hiteles brünni adat felbukkanásáig. A kutatásnak ez a szakasza rendkívüli türelmet és szerencsét kívánt. Hiába volt meg az előbbi, az utóbbi hiányzott. A sok ezer név közt akadt ugyan olyan, akinek az adatai közel álltak Mathias vagy Clara adataihoz, de teljes bizonyossággal egyik sem volt azonosítható a brünni család tagjaival. Így hát az apai ág kutatása kényszerűen lezárult a dédapával, akiről annyit sikerült megállapítanom, hogy 1750-ben született, valószínűleg Flandriában.

Az anyai ági felmenők is szolgáltak meglepetésekkel. Az végül kiderült, hogy az édesanya Fehértemplomban született, és a bajai iratok átvizsgálása sem volt hiábavaló, mert amíg Paulinát hiába kerestem a regiszterekben, a családnak mintegy harminc tagját találtam meg. Ferenc, az apja azonban nem volt köztük. A sok József, Mihály és Sándor közt azonban feltűnt egy idegen keresztnév: Xavér. A rejtélyt sikerült megoldani: a bajai káplán Xavért írt be, mert Ferenc december 3-án, Xavéri Szt. Ferenc napján született. Ő tehát a komponista anyai nagypapa. Felesége, Paulina Arendt, a Dessau környéki Raguhnban született. Az ottani evangélikus lelkész nő segítségével sikerült családjára is fényt derítenem. Szülei Gottlieb Arendt serfőző, kőművesmester és Johanne Paschasius. Az apa halála után Carl fia, maga is kőművesmester, az 1840-es években feleségével és Paulina húgával áttelepült Magyarországra, még hozzá Fehértemplomba. Itt talált egymásra a lengyel és a német emigráns: Jalovetzky Ferenc, aki bajai családját elhagyva 1850-ben itt nyitott kocsmát és a Raguhnból pár éve odaköltözött Arendt Paulina. A család később Versecré, majd 1871-ben Kecskemétre költözött. A legidősebb lányt, Paulinát itt ismerte meg Kodály Frigyes. A vendéglős halálának időpontját nem sikerült kideríteni, mert az 1887-1895 közötti időszak halotti anyakönyve a második világháborúban elpusztult. Annyi bizonyos, hogy 1890-ben már nem élt, mert özvegye Anna lányával ekkor költözött Galántára, ahol veje állomásfőnök volt.

A vendéglős Jalovetzky szüleiről keveset tudunk. Apja ifj. Jalovetzky Mihály már Baján született 1798-ban, ott vette feleségül Streimer Annát. Ők a komponista anyai dédszülei. Módos polgárok lehettek, saját házukban éltek hat gyermekükkel.

A kutatás egyik legörvendetesebb pillanata kétségkívül az volt, amikor az ő szüleire sikerült rátalálnom. Nem csupán azért, mert így az anyai ágon egy nemzedékkel messzebbre jutottam a család történetében, mint az apai ágon, hanem azért is, mert minden valószínűség szerint az így felfedezett úkapa az a személy, aki Lengyelország első, 1772-es felosztása után Dél-Magyarországra menekült. A családnév 1775 előtt egyszer sem fordul elő a bajai anyakönyvekben, azt követően viszont mind gyakrabban – igaz, három-négyféle helyesírással.

Az első bejegyzés szerint, mely egy Magdolna nevű gyermek kereszteléséről készült, a szülők neve Mihály és Janka. A valószínűleg lengyel asszony második gyermekének halála után, 1783-ban gyermekágyban meghalt. Mihály még abban az évben újra nősült: bajai lányt vett feleségül, Berger Magdolnát. A házaspárnak tíz gyermeke született, nyolcadikként az ifjabb Mihály, a komponista dédapja. Hat testvérét elragadta a korai halál. Az apa, időse Mihály, a lengyel menekült 1808-ban, ötvennyolc éves korában fejezte be megpróbáltatásokkal teljes életét. Ezek szerint az anyai ükapa is 1750-ben született, akárcsak az apai dédapa, és ugyanúgy nem tudjuk, hogy hol...

Ennek kiderítésére több kísérletet tettem. Először is 18. századi térképeken megállapítottam, hol található a nemesi család származási helyének tartott Jalove falu. A község Lengyelország délkeleti szögletében bújik meg, az egykor Halicsnak, Lodomériának nevezett Kelet-Galiciában, a mai ukrán határ közelében. Ezt a területet Mária Terézia a Habsburg birodalomhoz csatolta még 1572-ben. Így támadhatott az ott élők közt többeknek is az a gondolata, hogy a végvidékről a monarchia belsejébe vándoroljanak. Sokan telepedtek le a Kárpátok déli oldalán, Eperjesen (ma: Presov, Szlovákia), néhányan pedig még messzebbre merészkedtek – baráti magyar földön.

Tudtam, hogy Jalovét és környékét gyakran sújtották rendi és etnikai háborúk, lázongások, mégis megkerestem az illetékes anyakönyvi hivatalt Ustrzyki Dolnéban. Német és angol nyelvű levélben kértem a családra vonatkozó 18. századi adatok megküldését. A lengyel nyelvű válasz igen hamar megérkezett: „A körzeti archívumnak semmilyen dokumentuma sincsen ebből az időszakból.”

Kodály Zoltánnak köszönhetem, hogy még ekkor sem kellett feladnom a kutatást. Felhívta figyelmemet az Emlékmúzeumban őrzött cserépkorsóra, melyen a Jalovetzky család nemesi címere látható. Ennek fényképét elküldtem Varsóba, a Lengyel Heraldikai Társaságnak és a Lengyel Kodály Társaság elnökének, Wojciech Jankowski professzornak. Az ő határozott segítségével sikerült megállapítani, hogy a családi címer – mely kissé eltér a Baján, bemondás alapján készült korszón láthatótól – középkori eredetű. Az úgynevezett „vegyes házasságokban” (ahol a házastársak különböző osztályhoz vagy nemzetiséghez tartoztak) a férj címe volt.

Arra is fény derült, hogy a tekintélyes famíliának egyik ága valóban az ukrán határvidéken fekvő birtokain gazdálkodott. Itt tört ki 1768-ban az a nemesi felkelés, mely a Nagy Katalin orosz cár által lengyel trónra ültetett Poniatowski Szaniszló ellen lázadt. Ennek az úgynevezett „bari konföderációnak” természetesen nem volt esélye a hatalmas orosz túlerővel szemben. Az 1769-ben elszenvedett vérésejük vezetett a nemesi családok egy részének kivándorlásához s végül az ország első felosztásához.

A menekülők közt lehetett Michał Jałowiecki, azaz id. Jalovetzky Mihály is Janka nevű feleségével.

Ezzel beszámolóm végére értem. A kutatás azonban nem tekinthető lezártnak. Céлом az volt, hogy megtaláljam az ősokeket legalább az 1560-as évekig, az egyházi anyakönyvezés bevezetéséig. A sors azonban nem volt kegyes hozzám. Örülök kellett, hogy legalább a 18. század közepéig bevilágíthattam a múlt homályába. A következő, s remélhetőleg boldogabb nemzedékek – időbeli és pénzügyi korlátozás nélkül – talán messzebbre juthatnak majd.

Az mégis némi meglepődéssel töltött el, hogy sikerült megfejtennem Kodály rejtélyes szavainak hátterét: miért is beszélt „vizionozhatatlan szerelemről, mely vérségi kötelék nélkül is” hazájához kötötte őt. A feltárt dokumentumokból teljes bizonyossággal megállapítható, hogy apai részről flamand és cseh-morva, anyai ágon pedig lengyel és német ősök le származottja.

Ennek ismeretében értékelhetjük csak méltóképpen Bartók gyakran idézett szavait: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtöbbször a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály művei. Ezek a művek: hitvallomás a magyar lélek mellett.”

A magyarság ugyanis nem származás, hanem vállalás kérdése. És Kodály önként vállalta magyarságát. Joggal állapíthatta meg, hogy „magyar az, aki a magyar kultúra részese”. S ő nemcsak részese, hanem alakítója, az új, európai színvonalú magyar zenekultúra megteremtője is volt. Jel-szava, amit a debreceni Zenei Szakiskolának szánt 1957-ben, ma talán még időszerűbb mint valaha: „*Nincs megalkuvás művészetben és magyarságban.*” Ez legyen mindnyájunk programja.

Eősze László

Angol költők magyar dalnoka

Kodály Zoltán angol nyelvű kórusművei*

Az előzmények

Kodály Zoltán kapcsolatai angol muzikusokkal, zenetörténészekkel, előadó együttesekkel és kiadókkal az 1920-as évek folyamán alakultak ki. *Philip Heseltine* (Peter Warlock) angol zeneszerző a kortárs magyar zene iránt érdeklődve látogatott el Budapestre az évtized elején; *Dimitri*

* A XI. magyar Karvezető Konferencián, 2012. március 10-én tartott előadás vázlatja. Ld. Zoltán Kodály: *Letters*. Szerk.: Legány Dezső és Legány Dénes. Budapest: Argumentum–Kodály Archivum, 2002. 250., 264., 273. és 278. levél. E témáról ld. angol nyelvű írásomat az *An Ode for Music – 11 Analysis of Choral Compositions of Zoltán Kodály* c. kötetben. Szerk.: Hartyányi Judit. International Kodály Society 2002. 80-90. Továbbá: a Magyar Kodály Társaságnak a 80 esztendő Eősze László köszöntésére szervezett konferenciáján tartottam előadást (2003). Kézirat. A Karvezető Konferencián elhangzott előadás csak részben követte a korábbi gondolatmenetét.